

JIŘÍ ZAHŘÁDKA (BRNO)

HENRY COWELL A BRNO. PŘÍSPĚVEK K BRNĚNSKÝM MEZIVÁLEČNÝM KONTAKTŮM S PŘEDSTAVITELI SVĚTOVÉ AVANTGARDY

Jak naznačuje název příspěvku, budu se v následujících řádcích stručně zabývat vztahem amerického skladatele, spisovatele, performerera a pedagoga Henryho Cowella k městu Brnu. Cowell během dvou brněnských návštěv představil své skladatelské a interpretační umění a získal tu také několik důležitých kontaktů. Tématem Cowellových brněnských styků se v minulosti zabýval prof. Miloš Štědroň např. v knize *Leoš Janáček a hudba 20. století*¹ a dr. Eva Drlíková v konferenčním příspěvku *Henry Cowell, Leoš Janáček, and Who Were the Others?*² Je tedy nasnadě, že dané téma je po faktografické stránce v hrubých rysech zpracované, avšak rád bych stávající znalosti obohatil o fakta vycházející z důležitých, nově nalezených pramenů. Hlavní důraz bych především kladl na první Cowellovu návštěvu Brna v roce 1926, kdy se setkal s Leošem Janáčkem.

Henry Cowell absolvoval evropské turné celkem pětkrát v roce 1923, 1926, 1929, 1931 a 1932. Na druhém turné v roce 1926 navštívil také Československo, kde přednášel a koncertoval ve dvou městech: v Brně a Praze. Cowell toho roku nejprve navštívil Londýn spolu s dalšími anglickými městy, poté Berlín a Varšavu a po návštěvě Brna a Prahy zakončil turné ve Vídni. Na otázku, kdo Cowella do Brna vlastně pozval, neznáme jednoznačnou odpověď, jelikož přímý pramen není k dispozici. Pořadatelem koncertu byla Moravská Urania, lidově-vzdělávací a kulturní spolek v Brně, přednášku pak organizoval Klub moravských skladatelů. Žel archiv spolku Moravská Urania se doposud nepodařilo dohledat, a pravděpodobnost, že bude ještě nalezen, je takřka nulová. Tam bychom patrně našli odpověď na danou otázku. Poněkud šťastnější situace je v případě archivu Klubu moravských skladatelů. Ani zde se až na výjimky nedochovala korespondence,

---

¹ Miloš Štědroň: *Leoš Janáček a hudba 20 století*. Paralely, sondy, dokumenty. Nadace universitatis Masarykiana, Georgetown, NEUMA, Masarykova univerzita, Brno, 1998, s. 123–124.

² Eva Drlíková: *Henry Cowell, Leoš Janáček, and Who Were the Others?* In: *Janáček and Czech Music. Proceedings of The International Conference (Saint Louis)*. Ed. M. Beckerman, G. Bauer. Pendragon press, Stuyvesant, NY, s. 295–299.

avšak zachovány jsou zápisy ze členských schůzí. V zápisu ze schůze z 26. února 1926, kde byli přítomni Leoš Janáček, František Neumann, Osvald Chlubna, Václav Kaprál, Ludvík Kundera a Vilém Petrželka, čteme následující:

„[...]Komorně orchestrální koncert: výdaje – 2812, příjem – 1771 . Schodek 1042, 96. Hotovost v pokladně 2200. Městská subvence je možná až v lednu 1927. Příští koncert 16. – Moravské kvarteto. Na V. koncert navrhuje jednatel Kundera účinkování Schulhoffa s čtvrtónovým klavírem. Foersterova firma by byla ochotna klavír zdarma půjčit i s převozem. Doporučuje se však, aby Schulhoff hrál taky jinou modernu než jen čtvrtónové skladby. Bylo by to zajímavější a také by čtvrtónový koncert nebyl opakováním dřívějšího, který klub již pořádal. Na žádost prof. Úlehly předkládá Petrželka nabídku koncertu amerického skladatele a pianisty Henriho Cowela, který má nový způsob klavírní notace a zavádí tzv. string-piano. Usneseno pořádat pouze jeho přednášku v salóнку konzervatoře, takže klub nebude mít vydání[...]“³

Jak je patrné, přednášku pořádanou Klubem moravských skladatelů a patrně i koncert organizovaný spolkem Moravská Uranie zprostředkoval prof. Vladimír Úlehla, významný biolog a folklorista, který se patrně s Cowellem seznámil v roce 1925 za svého působení v Kalifornii a Arizoně, avšak v jeho pozůstatosti uložené v Archivu Masarykovy univerzity se korespondence s Cowellem nedochovala (zda vůbec nějaká existovala). Z dochovaných pramenů víme, že Cowell přijel z Varšavy do Brna 5. dubna 1926. Ve čtvrtek 8. dubna 1926 od 19.30 proběhla ve dvoraně brněnské konzervatoře na Kounicově ulici přednáška, kde skladatel promluvil „o svých nových vymoženostech hudebně zvukových, zakládajících se na nové pianistické technice (hra na struny klavíru, hra dlaní, pěstití, předloktím) a o svém novém způsobu notace“, přičemž provedl i ukázky své tvorby.⁴ O den později pak zazněl ve stejném čase ve dvoraně Besedního domu koncert s Cowellovou tvorbou. Na klavír, strunový klavír a hromovou holi hrál sám autor, na housle spoluúčinkoval Leo Lindner. Večer byl rozdělen do čtyř částí. V první zazněly skladby pro klavír:

1. *The Tides of Manaunaun (Obměny Manaunaunovy)*
2. *The Cauldron of Fire (Ohňový kotel)*
3. *Amiable Conversation (Příjemná rozprávka)*
4. *Advertisement (Reklama)*

V druhé části byl pak dán prostor skladbám pro housle a doprovod

1. *Violin solo with Thunder-stick (Sólo pro housle s doprovodem hromové hole)*
2. *Soli for violin with Stringpiano (Sólo pro housle se strunovým klavírem)*

Třetí část byla věnována klavíru a strunovému klavíru

1. *Exuberance (Překypění)*
2. *Aolian Harp (Aeolova harfa)*

³ Kniha zápisů schůzí 1923–1937 je uložena v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, sign. G 335.

⁴ Pozvánka na přednášku je uložena v soukromém archivu pisatele.

3. *The Banshee*4. *The Harp of Life (Harfa života)*

Poslední čtvrtá část byla zaměřena na klavír a housle

1. *Suite for violin and piano (Suíta pro housle a klavír).⁵*

Cowell byl pro Brňany zcela neznámý autor, jak o tom svědčí i na svou dobu do hloubky zpracovaný tištěný program, kde vedle velmi pochvalné charakteristiky autora jsou i detailně vysvětleny pojmy typické pro Cowellovu tvorbu: strunové piano, diatonické shluky tónové, rozšířená melodická linie, zkřížené rytmy, disonantní kontrapunkt, sonantní kontrapunkt.

Ačkoliv bylo brněnské publikum obeznámeno s tvorbou avantgardy, znalo Stravinského, Hindemitha, zněla zde díla druhé vídeňské školy (Schönberg Brno dokonce navštívil), Bartók zde v roce 1925 interpretoval vlastní a Kodályho klavírní skladby, na Cowellovo snažení nebylo brněnské publikum jaksi naladěno. Následující den po přednášce vyšel v Lidových novinách referát z pera Graciana Černušáka, kde kvituje zajímavost a podnětnost Cowellovy činnosti, avšak vzápětí dodává: „[...] Nelze se také domnívat, že by se Cowellovy experimenty mohly státí východiskem pro novou formulaci obecných zákonů uměleckého tvoření a samo jádro vlastního Cowellova skladatelského projevu je celkem neevoluční.[...]“⁶ Poněkud kritičtější byla reakce na samotný koncert od jednatele Klubu moravských skladatelů Ludvíka Kundery uveřejněná v Hudebních rozhledech: „[...] Cowell se cítí především jako skladatel a jako takový propaguje na svém turné Evropou výhradně své skladby. Vidí se k tomu nucen patrně proto, poněvadž v jeho skladbách je užito mnoho nové techniky reprodukční, od jejíž kvality je ovšem závislý i úspěch jeho díla. Cowell tedy klade důraz především na jakost svých skladeb a teprve v druhé řadě upozorňuje na nové prostředky, jichž k docílení své hudební představy užívá, a vysvětluje je. A tu třeba především říci, že jako skladatel Cowell úplně zklamal.“ Kundera dále píše: „Nejvlastnější jeho výraz je však prostinká, většinou jednodlasá melodie, doprovázená a zdánlivě osložená nějakým hřmotem, ať už jsou to na klavíře shluky všech diatonických nebo chromatických tónů mezi určitým intervalem, nebo analogické shluky na jeho „strunném klavíře“ nebo konečně doprovod (celkem nezdařilý) primitivním divošským nástrojem, indiánskou „hromovou holí“. Tato primitivní skladebná faktura, jež nemá daleko do manýry, je příčinou, že Cowellovy skladby nečiní dojem krajně moderní, nýbrž jsou zcela přístupny i širšímu obecenstvu. Invence jeho je chudá. Poněkud naivně klade Cowell také upřilíšený důraz na program svých skladeb, snad v domnění, že programem může doplnit to, co v jeho hudbě není. Všechny novoty prýští z jeho záliby pro zvukovou barvu. Cowell jako skladatel všímá si zcela jednostranně jen barvy tónu. I jeho melodická, rytmická a i harmonická stránka ustupuje u něho úplně do pozadí. [...] Cowell ruší dosavadní bohatý harmonický život uvnitř intervalů a naplňuje je jednotvárnou, mrtvou šedí. Kla-

⁵ Program je uložen v Janáčkově archivu Moravského zemského muzea, sign. JP 284.

⁶ Gracian Černušák: Henry Cowell. In: Lidové noviny, roč. XXXIV, č. 181 (ranní vydání), 5 duben 1926, s. 7.

víru se tu užívá ve funkci nástroje bicího.“ Po popisu klavírních technik v závěru Kundera konstatuje. „*Cowell není šarlatán, je to seriózní hudebník, jehož pravý význam není v jeho činnosti skladebné, jako spíše v pokusech rozšířit dosavadní naše možnosti zvukomalebné. [...]*“⁷

Přesto, že jako autor Cowell v Brně u kritiky v podstatě neuspěl, jeho vystoupení bylo chápáno jako prospěšné, jak je patrné z Jednatelské zprávy Klubu moravských skladatelů za rok 1925/26, kde sám Kundera píše: „[...] *Kromě toho pořádal Klub přednášku amerického pianisty a skladatele Henry Cowella o jeho nových formách ve hře klavírní a skladbě (string-piano). Mám za to, že program letošní sezony byl nejen dobrý, nýbrž nejlepší za doby trvání Klubu a téměř vzorový.* [...]“⁸

Jak Cowellovo vystoupení zapůsobilo na Janáčka, nevíme. Tedy především můžeme usuzovat z faktu, že Janáček vlastnil program koncertu, že se ho také zúčastnil.⁹ Také můžeme téměř s určitostí říci, že si nenechal ujít Cowellovu přednášku (i vzhledem k místu konání). Navíc došlo k osobnímu setkání obou skladatelů, jak je patrné ze vzpomínky Vladimíra Úlehly v knize *Živá píseň*: „[...] *Z našich skladatelů vážil si skoro jen Janáčka, několikrát ho navštívil a důkladně s ním pohovořil [...]*“¹⁰ Osobní setkání potvrzuje o rok později i Cowell v dopise Janáčkově.¹¹ Je zajímavé, že se nedochoval žádný doklad, třeba i svědectví, jak brněnský bard o americkém kolegovi smýšlel. Je nepochybné, že upřímný zájem o lidovou kulturu je musel spojovat. Lze ovšem předpokládat, že Janáček díky své zaneprázdněnosti bral Cowellovo vystoupení jaksi okrajově. Připomeňme jenom v té době vrcholící přípravy na první brněnské provedení samostatného *Výletu pana Broučka do Měsíce*, ale především na cestu do Anglie, která Janáčkově činila nemalé starosti. Ačkoliv o Janáčkově vztahu ke Cowellovi nevíme nic, Cowellův postoj k Janáčkově známe. Jak je patrné z výše citované vzpomínky prof. Úlehly, Cowell si Janáčka velmi cenil. To také potvrzuje Cowellův dopis Janáčkově z 3. srpna 1927, kde mu nabízí čestné členství ve Společnosti pro novou hudbu v Kalifornii. Uvádí též, že toto členství již přijali např. Berg, Hába, Křenek, Russel, Malipiero, Bartók, Milhaud a další. Dále píše: “[...] *I shall always remember with the greatest pleasure our meeting last year, and I consider that you are without doubt one of the very greatest of living composers, without reservations [...]*“¹² Cowell také doufal v blízké setkání. K tomu však již bohužel nedošlo, protože téměř přesně o rok později Janáček nečekaně zemřel.

⁷ Ludvík Kundera: Henry Cowell. In: *Hudební rozhledy*, roč. II, č. 8, 15. 4. 1926, s. 127–128.

⁸ Jednatelská zpráva Klubu moravských skladatelů v Brně za správní rok 1925/26 vypracovaná 26. září 1926 jednatelem Ludvíkem Kunderou je uložena Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, bez signatury.

⁹ Viz pozn. 5.

¹⁰ Vladimír Úlehla: *Živá píseň*. Fr. Borový, Praha 1949, s. 62.

¹¹ Dopis je uložen v Janáčkově archivu Moravského zemského muzea, sign. D551.

¹² Viz pozn. 11.

Další osobností, se kterou Cowell v roce 1926 navázal kontakt, byla profesorka konzervatoře, vynikající pěvkyně a propagátorka soudobé hudby Máša Fleischerová. Tu také později oslovil dopisem z 22. srpna 1927. V dopise kromě doporučení časopisu *New Music* vydávaného Společností pro novou hudbu v Kalifornii vzpomíná i na jejich společné brněnské setkání a oceňuje Fleischerové zásluhy o propagaci soudobé hudby. Sděluje také svůj plán navštívit příští rok znovu Evropu.¹³ Avšak k tomu došlo až v roce 1929.

Tedy zpět ke Cowellově návštěvě Brna v roce 1926. Kdy přesně z Brna odjel, nevíme, ale dříve než jeho kroky zaměřily do Prahy, navštívil s prof. Úlehlou Strážnici a Velkou, kde slyšel hrát hudeckou kapelu.¹⁴

K roku 1926 zbývá jenom dodat, že ani v Praze Cowell neslavil pronikavý úspěch, jak je patrné z kritiky Mirko Očadlíka v *Hudebních listech*, kde hodnotí klavírní techniku jako zajímavou, ovšem s výhradou, že „[...]Cowellovy skladby jsou vesměs slabé. Houslové připomínají až Händla a Bacha melodickou závislostí. O jejich hudebnosti lze mluvit s velkou rezervou [...]“.¹⁵ Ještě kritičtější byl Jaroslav Tomášek v kratičké zprávě uveřejněné v *Hudebních rozhledech*: „[...] Moderní spolek ochotně uvítal možnost „zabít“ jeden se svých večerů touto sensací, jež v celku po hudební stránce zklamala[...]“.¹⁶

Druhá a zároveň poslední návštěva Henryho Cowella v Brně se uskutečnila po jeho návratu ze Sovětského svazu v červnu 1929. Koncert přenášený rozhlasem, na kterém zazněla vedle skladeb Janáčkových, Petrželkových a Kaprálových i díla Cowellova, zorganizovalo Etické hnutí československého studentstva v hudební posluchárně Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 6. června 1929 za účinkování Moravského kvarteta. Z Cowellových skladeb na koncertu zazněla *Movement for String Quartet (Věta pro smyčcové kvarteto)* a *3 Irish Legends* [?] (*Irské legendy*) pro klavír. O koncertě informoval znovu Gracian Černušák, který se opět vyjádřil o Cowellových kompozicích značně kriticky: „[...] Nemohu říci, že by vzbuzovaly přesvědčivý dojem. Kvartetní věta, o které se Cowell domnívá, že uskutečňuje bůh ví jaké slohové novoty, začne sice slibně, ale zabředne za chvíli v nudné cvičení průtahů a průchodů, v němž se kombinace durového a mollového živlu v témž akordě, prohlašovaná skladatelem za nový systém, jeví jako zcela vnějšková kuriozita. Cowell zahrál potom tři klavírní skladby, které měly být patrně ukázkou nové hudby z folkloristického základu irské písňové melodie, jak o její možnosti psal Cowell ve čtvrté části kulturní Hlídce Lidových novin. Vpravdě byly to zcela neosobní a krotké melodie s nejprostší latentní harmonií, vybavené známými cowellovskými tónovými shluky, jejichž technické provedení vzbudilo tak asi největší zájem z oné části pořadu, která byla věnována Cowel-

¹³ Dopis je uložen v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, sign. G 8081.

¹⁴ Vladimír Úlehlá: *Živá píseň*. Fr. Borový, Praha 1949, s. 62.

¹⁵ Mirko Očadlík: *Moderní spolek*. In: *Listy Hudební matice*, roč. 5, č. 7–8, 25. 5. 1926, s. 293.

¹⁶ Jaroslav Tomášek: *Divadla a koncerty*. In: *Hudební rozhledy*, roč. II, č. 9, 20. 5. 1926, s. 151.

lovi [...]"¹⁷ v recenzi je zmíněna Cowellova studie *Lidová píseň jako základ nové hudby* publikovaná v Lidových novinách 6. června 1929, kde se mimo jiné autor pochvalně vyjadřuje k Janáčkovu studiu lidové písně.¹⁸ Zde je vhodné dodat, že i této návštěvy využil Cowell, aby s prof. Úlehlou navštívil Velkou.¹⁹

Velmi často se spolu s Cowellovým jménem skloňuje také jméno brněnského folkloristy, vedoucího Etnografického ústavu Moravského zemského muzea dr. Františka Pospíšila, avšak přímé doklady díky zničení jeho soukromého archivu nemáme.

Cowell chtěl i nadále udržovat kontakt s Brnem, jak je patrné z dopisu adresovaného prof. Vladimíru Helfertovi z 1. listopadu 1931, který byl zaslán z evropského pobytu v Berlíně:

„Dear Prof. Helfert,

I shall look forward, following our conversation by telephone day before yesterday, to hearing from you whether you find it possible to arrange a Pan American concert for us in Brno. I am delighted that you are considering it, and wish to thank you.

I enclose a circular of Nicolas Slonimsky, who will be travelling for us, and who will direct concerts for us in Berlin, Paris etc. He will be able to come through Brno about the end of March. It is for you to decide whether you would prefer to ask him to direct the concert, whether you prefer to direct it yourself, or whether you would prefer to share the program, in case a concert is arranged. [...]"²⁰.

Z toho, že jde o jediný dopis Cowella Helfertovi, i z faktu, že Cowell do Brna nakonec nepřijel, můžeme usuzovat, že o takové vystoupení již nebyl ze strany oficiálních hudebních kruhů vážný zájem. To naznačuje i slovníkové heslo v Pazdírkově hudebním slovníku z roku 1937, jehož redaktori byli právě Helfert s Čerňušákem. Druhý z jmenovaných je také autorem hesla, ve kterém píše, že Cowellovy skladby přednesené v Brně v roce 1926 a 1929 nejsou přesvědčivé.²¹

Henry Cowell tedy při svém tažení Evropou získal v Brně několik přátel, setkal se osobně s Janáčkem, avšak uznání vlastní tvorby se mu zde nedostalo.

¹⁷ Gracian Čerňušák: Henry Cowell. In: Lidové noviny, roč. XXXVII, č. 37 (ranní vydání), 8. 6. 1929, s. 7.

¹⁸ Henry Cowell: Lidová píseň jako základ nové hudby. Lidové noviny, roč. XXXVII, 6. 8. 1929, č. 284 (ranní vydání), s. 7.

¹⁹ Viz poznámka 14.

²⁰ Dopis je uložen v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, Helfertův archiv, sign. D 139.

²¹ Pazdírkův hudební slovník naučný. II. Část osobní. (red. Gracian Čerňušák, Vladimír Helfert). Oldřich Pazdírek, Brno 1937, s. 151.

SUMMARY

Henry Cowell went on tour in the Europe five times – in 1923, 1926, 1929, 1931 and 1932 – and on this occasion he visited twice the Czechoslovakia. During these visits he presented himself as a composer and interpreter and he made several important contacts. Cowell visited the Czechoslovakia for the first time within his second Europe tour in 1926. He had some lectures and concerts in two places – Brno and Prague. Cowell's visit of Brno was probably arranged by prof. Vladimír Úlehla. Cowell's lecture on his music was organised by the Club of the Moravian Composers and it was held in the hall of Brno conservatory on 8 April 1926. Organizer of Cowell's concert in Beseda house next day was Moravian Urania, educational and culture society in Brno. The piano, string-piano and thunder-stick was played by Cowell himself, while Leo Lindner played violin. Reviews of both Prague and Brno concerts were rather negative – Cowell's performance was regarded as a sort of sensation rather than a serious music production. Leoš Janáček went to the Brno lecture and concert as well and he met Cowell several times. No source proves what Janáček thought of Cowell's work but we know that Cowell regarded highly Janáček as a composer. Cowell with prof. Úlehla also visited Strážnice and Velká where he heard a folk band playing and he met there also singer Máša Fleischerová.

The second and last journey of Henry Cowell in Brno was made after his return from the Soviet Union in June 1929. Concert on 6 June 1929 with compositions by Cowell, Janáček, Petrželka and Kaprál played by the Moravian quartet was broadcasted on radio. The concert was organised by the Ethical movement of the Czechoslovak students in the music auditorium of the Faculty of Arts, Masaryk University. Reviews of the concerts were morethanless the same as in 1926.

Cowell wanted to keep contact with Brno and sent a letter to prof. Helfert on 1 November 1931 with a request for organising the concert next year. According to the fact that no other letter from Cowell to Helfert was sent and no concert was held we conclude there was no interest in such a performance. It indicates also the entry in Pazdírek music dictionary from 1937 edited just by Helfert and Černušák. It is stated in the entry that Cowell's compositions performed in Brno in 1926 and 1929 are not convincing.

Henry Cowell during his Europe tours won several friends in Brno and met Janáček personally but got hardly any credit for his compositions.

